

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

Андріанна Балида,
кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри теорії та історії держави і права
Ужгородського національного університету
ORCID: 0000-0002-5980-5132

DOI 10.32782/2306-9082/2024-56-1

УДК 342.4(44):342.727:004.738.5

Інтернет та свобода вираження поглядів: судова практика Конституційної ради Французької Республіки

Дозволяючи кожному вільно і майже миттєво поширювати свої думки, Інтернет значно розширив засоби реалізації свободи вираження поглядів на благо всіх громадян. Там, де так звані «традиційні» медіа діяли як фільтр на основі їхньої редакційної лінії та якості пропонованого контенту, Інтернет уможливив появу цифрових платформ, на яких без будь-якого попереднього контролю чи посередництва надходить будь-який вміст від людей, які вже не є профі в поширенні думок, а є простими особистостями. У Facebook чи Twitter, а також на сайтах, які вони самі створили, кожна особа може спілкуватися, поширювати інформацію чи висловлювати думки та критику. Коментарі, що транслюються таким чином, також розповсюджуються в усьому світі, без жодних бар'єрів. Лише надлишок інформації зараз обмежує ефективний доступ до останньої. Наведене підкреслює,

що Інтернет не лише допомагає реалізації свободи вираження поглядів, а також сприяє отриманню інформації чи ідеї, доступу до них. У контексті вказаного питання, у Франції, парламент у 2011 році прийняв закон, відомий як «HADOPI» (це абревіатура урядової установи, яка створена для захисту авторських прав в Інтернеті), а Конституційна рада, у свою чергу, змогла у своїх рішеннях адаптуватися до викликів цифрової революції.

У вітчизняній науці питання співвідношення Інтернету та свободи вираження поглядів, у тому числі через призму судової практики Європейського суду з прав людини, досліджувались рядом вчених: Тітко Е. В., Проценко Д. В., Нестеренко О. В., Княжицький М. Л. та інші. Попри це, дуже мало досліджень у ракурсі специфіки здійснення вищевказаних прав у Французькій Республіці.

Мета цієї статті – аналіз впливу мережі Інтернет на здійснення свободи вираження поглядів у Французькій Республіці, а також прав особи у цифровому просторі, опираючись на судову практику органу конституційної юрисдикції у Франції – Конституційної ради.

Конституційна рада традиційно пов'язана з пошуком правового балансу, зокрема, через контроль пропорційності. Таким чином, вона переходить до балансування інтересів між положеннями, які регулюють Інтернет та свободою вираження поглядів. У Французькій Республіці так зване «цифрове» право не міститься у конституційному тексті від 1958 року та міжнародних договорах, які стосуються прав людини. Завдяки прийняттю рішення Конституційною радою (від 10 червня 2009 року) більшість французів схилиються до того, що 2009 рік став роком введення основоположних прав, які з'являються із цифрових технологій. У цьому рішенні орган конституційної юрисдикції перевіряв Закон («HADOPI») про сприяння поширенню захисту творчості в Інтернеті на предмет відповідності його положень «конституційному блоку» [1].

Аргументи Конституційної ради у цьому рішенні полягають у такому. По-перше, Рада, посилаючись на ст. 11 Декларації прав людини і громадянина 1789 року, яка передбачає вільне висловлювання думок і поглядів, підкреслює важливість публічних комунікаційних послуг онлайн у житті громадян та, зокрема, вираження поглядів та думок. Тобто, це право передбачає свободу отримати доступ до цих послуг. Враховуючи, що ст. 2 та 17 Декларації 1789 року, де йдеться про власність як одне з прав людини, а також те, що саме здійснення права власності еволюціонувало (адже, воно характеризується розширенням сфери застосування), одним із напрямків

такого розширення є авторські та суміжні права та можливість їх захисту у межах національного та міжнародного законодавства, а боротьба з практикою підробки, яка розвивається в Інтернеті, відповідає меті захисту інтелектуальної власності (п. 11, 13 рішення).

Конституційна рада також підкреслює, що принцип поділу влади не перешкоджає адміністративному органу здійснювати повноваження щодо застосування санкцій тією мірою, яка необхідна для виконання своїх завдань, зокрема, необхідно поважати принцип законності правопорушень і покарань, а також права на захист, принципи, застосовні до будь-якої санкції, яка має характер покарання, навіть якщо законодавець залишив завдання її оголошення органу влади неюрисдикційного характеру. Виходячи із формулювання ст. 34 Конституції, парламент може приймати нормативні положення, які, ймовірно, поєднують досягнення мети боротьби з практикою підробки в Інтернеті з реалізацією права на вільне вираження поглядів та свободу слова та друку. Проте свобода вираження поглядів та спілкування є ще більш цінною, адже її використання – це умова демократії та одна із гарантій поваги до інших прав і свобод. Відповідно, напади на здійснення свободи вираження поглядів мають бути необхідними, адаптованими та пропорційними до переслідуваної мети (п. 14–15 рішення).

Наступним аргументом Ради є те, що повноваження щодо санкцій, встановлені оспорюваними положеннями, дають повноваження комісії із захисту прав (остання не є судом), обмежувати або запобігати доступу до Інтернету власників передплати, а також осіб, яким вони отримують від цього вигоду. Крім того, функції, які виконує цей адміністративний орган поширюються не на окрему категорію людей, а на все населення і вони можуть спричинити

обмеження здійснення будь-якою особою її права вільно висловлювати свої думки, особливо з дому. Тож, зважаючи на характер свободи, гарантованої ст. 11 Декларації 1789 року, законодавець не міг доручити такі повноваження адміністративному органу з метою захисту права власників авторського права і суміжних прав. Взявши за основу презумпцію невинуватості (ст. 9 Декларації 1789 року), Рада вважає, що законодавець не може встановити презумпцію вини в кримінальних справах, але, як виняток, такі презумпції можуть бути встановлені, особливо у кримінальних справах, якщо вони не є неспростовними, коли забезпечується повага до прав захисту та факти обґрунтовано викликають правдоподібність приписування. Враховуючи, у цій справі, що із згаданих положень випливає, що здійснення акту підробки з інтернет-адреси абонента становить «суттєвість про порушення зобов'язань, визначених Законом» і що лише власник договору про підписку на доступ до Інтернету може бути підданий санкціям, встановленим зазначеною системою, то для того, щоб звільнитися від цих санкцій, він зобов'язаний представити елементи, які ймовірно підтвердять, що порушення авторського права або суміжних прав є результатом шахрайства третьої сторони (п. 16–18 рішення) [1].

Таким чином, Конституційна рада визнає закон неконституційним, вважаючи, що він порушує положення Декларації прав людини і громадянина 1789 року, зокрема, презумпцію невинуватості (ст. 9), свободу вираження поглядів (ст. 11). Крім того, рішення Конституційної ради також свідчить про «перспективну адаптивність», так би мовити, юриспруденції перед обличчям надзвичайно швидкого технічного розвитку, майбутні наслідки якого важко зрозуміти апіорі.

Варто вказати ще на один компонент, що впливає із реалізації

основних свобод в Інтернеті – це питання захисту приватного життя. Конституційна рада у таких рішеннях забезпечує пропорційність заходів, які можуть підірвати це право, і відповідність положень, що стосуються ідентифікації осіб, цілям конституційної цінності, якими можуть бути громадський порядок, безпека, захист власності. Загалом, постановка питання про конфіденційність в Інтернеті означає сумнів щодо особистих даних про особу, які є або можуть бути надані, з її ініціативи чи без її відома, і які можуть стати предметом потенційно шкідливого повторного використання, експлуатації чи зберігання [2]. Питання захисту права на приватність у контексті здійснення свободи користування Інтернетом заслуговує на окреме дослідження, адже судова практика Конституційної ради з цього питання є широкою.

Повертаючись до питання застосування мережі Інтернет, варто звернути увагу на рішення Конституційної ради від 18 червня 2020 року, що стосується боротьби з ненавистю в Інтернеті. Аналіз цього рішення полягатиме у оцінці можливості видалення постачальниками доступу до Інтернету, за необхідності, певного вмісту тероризму, чи дитячої порнографії, чи його негайного блокування. Перед тим як проаналізувати позиції Ради, важливо звернути увагу на те, що сьогодні широко поширена онлайн-ненависть, мізогінія (жінки є головними об'єктами онлайн-мов ненависті на всіх платформах і в усіх досліджуваних країнах. Більшість ненависті проти жінок включає нецензурну лексику, переслідування та підбурювання до сексуального насильства), негативні стереотипи (люди африканського походження, роми та євреї найчастіше є об'єктами таких стереотипів), переслідування [3]. Ці проблеми, описані у звіті FRA, потребують вирішення та є нагальними.

У рішенні від 18 червня 2020 року Рада продовжила свою судову практику

у питанні балансування між Інтернетом та свободою вираження поглядів, зокрема, вона апелює також до уже названої вище ст. 11 Декларації прав людини і громадянина 1789 року, що врегульовує вільне висловлювання, ст. 34 Конституції 1958 року, що стосується здійснення публічних свобод тощо, вважаючи, що розповсюдження порнографічних зображень із зображенням неповнолітніх, з одного боку, та провокація актів тероризму, з іншого боку, є порушенням свободи вираження поглядів і спілкування, яке серйозно підриває громадський порядок і права третіх осіб. Вимагаючи від видавців і хостів видалити на вимогу адміністрації контент, який, на її думку, суперечить статтям 227-23 і 421-2-5 Кримінального кодексу, законодавець мав на меті покласти край таким зловживанням. Окрім того, визначення протиправного характеру відповідного контенту не засновується на їх очевидному характері. Це залежить від виключної дискреції адміністрації. А подання апеляції на запит на відкликання не призупиняє дії, і кінцевий термін в одну годину, який залишається видавцеві або хосту для вилучення або унеможливлення доступу до відповідного вмісту, не дозволяє йому отримати рішення від судді до того, як буде змушений відкликати його. Зрештою, видавець, який не виконає це прохання протягом цього періоду, може бути засуджений до одного року до позбавлення волі та штрафу в розмірі 250 000 євро (п. 6, 7 рішення). Таким чином, законодавець атакував свободу вираження поглядів і спілкування, яка не є належною, необхідною та пропорційною поставленій меті, вважає Рада [4].

Що стосується самого видалення вмісту, що містять ненависні висловлювання, то Конституційна рада пояснює це таким чином. Обов'язок щодо видалення такого контенту надається оператору як тільки особа повідомила

йому про підозрілий вміст, зазначивши свої дані про особу, місцезнаходження такого контенту та підстави, з яких він є явно протизаконним. Наведене не підлягає попередньому втручанням судді або будь-якій іншій умові. Таким чином, оператор має перевірити весь вміст, про який йому повідомлено, яким би великим він не був, щоб не ризикувати бути підданим покаранню. Якщо оператори онлайн-платформи повинні видалити лише явно незаконний вміст, законодавець зберіг численні кримінальні кваліфікації, які виправдовують видалення цього вмісту. Крім того, його перевірка не повинна обмежуватися причиною, зазначеною в звіті. Тож, оператор повинен перевірити контент, про який повідомляється, стосовно всіх цих правопорушень, навіть якщо складові елементи деяких із них можуть представляти юридичну техніку або, особливо щодо порушень преси, вимагати оцінки щодо контексту, в якому відповідний вміст був виголошений або поширений. Рада констатує, що законодавець змусив операторів онлайн-платформи виконати свої обов'язки щодо виведення коштів протягом двадцяти чотирьох годин. Але, враховуючи труднощі, про які зазначалося вище, у перевірці очевидного характеру протиправності вмісту, який перевіряється, та ризик багатьох повідомлень, можливо, необґрунтованих, такий період є особливо коротким (п. 14–16 рішення). Проблемою, вважає Рада, є те, що законодавець не сформулював причину, яка могла б звільнити від відповідальності операторів онлайн-платформи, так, щоб можна було визначити її обсяг. Іншими словами, така причина сформульована неякісно – «навмисний характер порушення... може бути наслідком відсутності пропорційної та необхідної перевірки повідомленого вмісту», а інших підстав для звільнення від відповідальності не вказано. Якщо взяти до уваги те, що Законом

встановлено санкцію у вигляді штрафу у розмірі 250 тисяч євро за порушення вимог щодо видалення вмісту, то, більше того, кримінальна відповідальність настає за кожен випадок такого «невидалення», а не за їх повторність.

Висновки Ради зводяться до того, що, з одного боку, досить складним є визначення явно протиправного характеру контенту у цілому, а з іншого боку, відсутність певної конкретної підстави для звільнення від відповідальності, фактично призводять до того, що положення Закону стимулюють операторів онлайн-платформ часто видаляти вміст, про який їм повідомляється, не вникаючи у суть проблеми, незалежно від того, є він явно незаконним, чи ні. Таким чином, оскаржувані положення підривають здійснення свободи вираження поглядів і комунікації, яка не є необхідною, належною та пропорційною та суперечать Конституції (п. 17–19 рішення) [4].

Підсумуємо, що зважаючи на аргументи Ради у вказаному рішенні, Інтернет-оператори не можуть бути цензорами свободи слова. Конституційна рада не зберегла поширеної концепції свободи слова та спілкування щодо непрямих атак на них.

Отже, з появою Інтернету (сьогодні право користування мережею Інтернет можна сміливо вважати одним із прав людини) не вщухають обговорення щодо обсягу свободи вираження поглядів. Звісно, що Інтернет сприяє

зміцненню цієї свободи, яка, у свою чергу, є однією з фундаментальних у сучасних демократичних державах. Зворотний бік медалі – зловживання, ненависть та інші прояви нігілізму, що вчиняються з використанням мережі Інтернет. Саме тому держави, в тому числі, й Французька Республіка, все більше «втручаються» у здійснення цього права.

Межі свободи вираження поглядів найбільше проявляються у порушенні права на захист приватного життя. З цього випливає, що напад на основні права та громадський порядок (фейкові новини, напади на приватне життя, суперечливі коментарі, переслідування тощо) має розглядатися пропорційно до поставленої мети.

З проаналізованих рішень Конституційної ради випливає, що законодавець може прийняти правила, які поєднали б досягнення мети боротьби з практикою підробки в Інтернеті з реалізацією права на свободу вираження поглядів, а остання є умовою демократії. Тому напади на здійснення цієї свободи мають бути пропорційними до мети, що переслідується. Крім того, розповсюдження ненависті в Інтернеті є порушенням свободи вираження поглядів. Проте законодавець, вважає Рада, не має право вимагати від Інтернет-операторів видаляти контент, який вони вважають таким, що містить ненависть, адже таке посягання не є пропорційним до мети.

Список використаних джерел

1. Décision n° 2009-580 DC du 10 juin 2009. Loi favorisant la diffusion et la protection de la création sur internet. URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/2009/2009580DC.htm> (дата звернення: 25.08.2024).
2. Isabelle Falque-Pierrotin. *La Constitution et l'Internet. Nouveaux Cahiers du Conseil constitutionnel*. Juin 2012. № 36. (Dossier: La liberté d'expression et de communication). URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/nouveaux-cahiers-du-conseil-constitutionnel/la-constitution-et-l-internet> (дата звернення: 10.10.2024).
3. Haine en ligne: nous devons améliorer la modération des contenus afin de lutter efficacement contre les discours de haine. Press Release. 29 November 2023. URL: <https://fra.europa.eu/fr/news/2023/haine-en-ligne-nous-devons-ameliorer-la-moderation-des-contenus-afin-de-lutter> (дата звернення: 10.10.2024).

4. Décision n° 2020-801 DC du 18 juin 2020. Loi visant à lutter contre les contenus haineux sur internet. URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/2020/2020801DC.htm> (дата звернення: 25.08.2024).

Бадида А. Ю. Інтернет та свобода вираження поглядів: судова практика Конституційної ради Французької Республіки

Сьогодні Інтернет має велике значення: він використовується для повсякденних життєвих завдань, до прикладу, від читання новин до онлайн платежів. Так, доступ до Інтернету у XXI столітті вважається одним із людських прав. Щодо свободи вираження поглядів, то у Французькій Республіці ця свобода є фундаментальним правом людини та закріплена у ст. 11 Декларації прав людини і громадянина 1789 року. Проте, свобода вираження поглядів не є абсолютним правом та підпорядковується численним обмеженням, які користувачі Інтернету не повинні ігнорувати. Завдання конституційних органів полягає у тому, щоб переконатися, чи такі обмеження є пропорційними та необхідними у демократичному суспільстві.

Досвід Французької Республіки у наведеній вище сфері є актуальним та доцільним, адже питання врегульовано як на рівні Закону, так і адаптоване рішеннями Конституційної ради. Метою цього дослідження у зв'язку з цим є аналіз взаємодії та пошук балансу між свободою вираження поглядів та свободою користування Інтернетом, виходячи з ключових у цьому аспекті рішень Конституційної ради.

У роботі проаналізовано рішення Ради на предмет оцінки Закону про сприяння поширенню захисту творчості в Інтернеті від 2009 року (відомий як «HADOPI») на відповідність Конституції, розкрито базові позиції суддів, аргументи яких мали наслідком визнання частини норм цього Закону неконституційними. Крім того, зроблено акцент на боротьбі з ненавистю в Інтернеті через призму рішення Ради від 18 червня 2020 року, позиції суддів у якому зводяться до того, що Інтернет-оператори не можуть бути цензорами свободи слова.

Зроблено висновки щодо того, як Інтернет сприяє розвитку свободи вираження поглядів у демократичних державах, й у Французькій Республіці зокрема, а Конституційна рада у своїй судовій практиці переходить до балансування інтересів між положеннями, які регулюють Інтернет та свободою вираження поглядів.

Ключові слова: права людини; Інтернет; боротьба з ненавистю в Інтернеті; цифрове право; свобода вираження поглядів; захист права на приватне життя; рішення Конституційної ради; аргументація; конституційність; пошук правового балансу; контроль пропорційності.

Badyda A. The Internet and freedom of expression: case law of the Constitutional council of the French Republic

Today, the Internet is very important: it is used for everyday life tasks, for example, from reading the news to online payments. Yes, access to the Internet in the 21st century is considered one of the human rights. As for freedom of expression, in the French Republic this freedom is a fundamental human right and is enshrined in Art. 11 Declaration of Human and Citizen Rights of 1789. However, freedom of expression is not an absolute right and is subject to numerous restrictions that Internet users should not ignore. The task of constitutional authorities is to ascertain whether such restrictions are proportionate and necessary in a democratic society.

The experience of the French Republic in the above field is relevant and appropriate, because the issue is regulated both at the level of the Law and adapted by the decisions of the Constitutional Council. The purpose of this study in this regard is to analyze the interaction and search for a balance between freedom of expression and freedom to use the Internet, based on the decisions of the Constitutional Council that are key in this aspect.

The paper analyzes the decision of the Council on the assessment of the Law on Promotion of the Promotion of the Protection of Creativity on the Internet from 2009 (known as “HADOPI”) for compliance with the Constitution, the basic positions of the judges, whose arguments resulted in the recognition of some of the provisions of this Law as unconstitutional, are revealed. In addition, emphasis is placed on the fight against hatred on the Internet through the prism of the decision of the Council of June 18, 2020, in which the judges’ positions are reduced to the fact that Internet operators cannot be censors of freedom of speech.

Conclusions are made on how the Internet contributes to the development of freedom of expression in democratic states, and in the French Republic in particular, and the Constitutional Council in its judicial practice moves to balancing the interests between the provisions that regulate the Internet and freedom of expression.

Key words: human rights; Internet; fighting online hate; digital law; freedom of expression; protection of the right to private life; decision of the Constitutional Council; argument; constitutionality; search for a legal balance; control of proportionality.